

Joó András

A Délkelet-Európa felé folytatott brit politikai hadviselés szempontjai és működési keretei 1942-ben

A II. világháború során addig még nem látott szervezettséggel és technikai háttérrel folyt a pszichológiai hadviselés. A hatékony propagandatevékenység célkitűzéseiben, módszereiben ugyanakkor már a 20. század első felében is lényeges szemléletbeli változások következtek be. Az I. világháború végkifejletéből szintén igen sokan vonták le azt a következtetést, hogy nem is lehetséges sikeres háborút vívni, ha a lövészárkok véres küzdelmei mellett egy hadviselő fél alulmarad abban a harcban, amelyet papírral és nyomdafestékkal vagy utóbb már az éter hullámain vívnak.¹

A politikai és pszichológiai hadviselést olyan területnek tekinthetjük, ahol az összehangoltság és a következetesség egyre fontosabb érénynek bizonyult, ezek azonban nem jutottak mindig érvényre. Összességében a katonai helyzettől is függő, de mindig a hadviselők általános céljainak alárendelt háborús tevékenységről volt szó, amelynek legfőbb eszköze a propaganda volt, vagyis a kommunikáció olyan tervszerűen vezetett formája, amely adott (baráti vagy ellenséges) célközönség felé irányult. A propaganda az érzelmekre, a meggyőződésre és a lelkiállapatra egyaránt hatást kívánt gyakorolni.² A sikeres propagandatevékenység más célokat, így például a hatékony diverzáns akciók szervezését, a hírszerzési csatornák kiépítését vagy a fegyverszüneti megállapodások elérését is támogathatta. A hírek, álhírek, valamint különböző, hatásosnak ítélt politikai üzenetek megalkotására és közvetítésére mozgósított személyi állomány (amelynek összetétele vegyes, segítőit és munkatársait illetően részben nemzetközi is volt) többször változó szervezeti keretek közt tevékenykedett. Egyúttal bizonyos, adott országra jellemző szemlélet is meghatározta a propaganda jellegét. A britek magát a szót nem kedvelték, a kedvező országimázs építését kifejező „projection of Britain” kifejezéssel szívesebben éltek.³ Az amerikai OSS (Office of

¹ SIPOS 2002: 86–87.

² LINEBARGER 1948: 28, 38–39.

³ PÁL 2004: 344.

Strategic Services) olyan titkosszolgálati szervezet volt például, amely hosszabb múltra egyáltalán nem tekinthetett vissza, és többféle tevékenységet végzett egyszerre, feletőbb (néha túlzottan) ambiciózus célkitűzésekkel. A propaganda volt ennek a fiatal szervezetnek is az egyik feladata, azonban e tevékenységet hamar kivonták felelősségi köréből.⁴ Fontos volt a háborús ellenfelek táborának bomlasztása, belső erejük megtörése, így e tevékenység szükségképp diverzáns jellegű is volt, s egyben elválaszthatatlan a titkosszolgálati szervezetektől. Miközben a nyílt (hivatalos minősítésű) hírközlés (például a BBC) úgynevezett „fehér” propagandának minősült, addig sok titkos rádióadó vagy röpcédulákat gyártó központ működött igen autonóm módon, ami a „fekete” propaganda megjelölést kapta.⁵

A tengelyhatalmak úgynevezett kisebb szövetségeseinek, így különösen Magyarországnak és Romániának a háborús céljai markánsan eltértek, sőt területi vitájukból eredően egymással homlokegyenest szemben is álltak, a velük kapcsolatos szövetséges (angolszász) célkitűzések azonban mégis igen hasonlóak voltak: ezen államok mielőbbi leválasztása Németország oldaláról, de legalábbis háborús részvételük jelentős csökkentése. Az egyes országokkal szembeni propaganda élhetett a kecségtetés vagy a megfélemlítés eszközeivel. A propagandát egyúttal alá kellett rendelni magasabb, a szövetségesi viszonyt is érintő szempontoknak. A politikai hadviselés eredményessége erősebben függött annak szervezeti kereteitől, valamint a hadi események alakulásától, továbbá még attól is, hogy milyen személyi és tanácsadói háttérrel lehetett dolgozni.

A szervezeti háttér

A brit politikai hadviselés és az azt támogató propaganda legfontosabb (de korántsem egyedüli) szervezete a Political Warfare Executive (PWE) lett. Leginkább szabatosnak tűnő magyar fordításban: a Háborús Hadviselés Igazgatósága, amelynek élén egy külügyminisztériumi hierarchiába tagolódó főigazgató, a Director General állt. A propagandával foglalkozó elődszervezeteknek más államhatalmi szervekkel történő gördülékeny együttműködése kezdetben nem volt megoldott, így a PWE 1941-es létrehozása jelentős javulást eredményezett a korábban tapasztalható zűrzavarhoz képest.⁶ Az intézményi viszonyok voltaképp csak 1941 őszére kezdtek

⁴ *War Report Office of Strategic Services (OSS)* 1949: 10–11.

⁵ STEFANIDIS 2012: 1–2, 31–32.

⁶ A PWE formálisan 1941. szeptember 20-án jött létre, voltak közvetlen és 1918 előtti időre is visszanyúló intézményi előzményei. Lásd TAYLOR 2005: 7–8.

konszolidálódni, ráadásul az új szervezet, a PWE kezdeti működésével a parlamentben és a kormányban nem mindenki volt elégedett. A szervezetet 1942 márciusától Robert H. Bruce Lockhart⁷ irányította főigazgatóként, egyúttal a Foreign Office helyettes államtitkári minőségében is. A bürokratikus rendszer végre egyszerűsödni látszott ekkor, s 1942 elejére sikerült megfelelő irányítási struktúrát kialakítani, az addigi három minisztérium helyett már csak kettőnek a felügyelete alatt (később a külügyminisztérium vitte a prímet az ugyancsak illetékes Tájékoztatási Minisztérium [Ministry of Information] mellett).⁸

1940-ben új, Churchill által igen erősen támogatott szervezet jött létre, a Special Operations Executive (Különleges Műveletek Igazgatósága), az SOE (amely a fedését is szolgáló Gazdasági Hadviselés Minisztériumának, a Ministry of Economic Warfare-nek az irányítása alatt működött). Az SOE 1942 elejéig nagyrészt propagandatevékenységgel foglalkozott, de beleolvasztották korábban más minisztériumok vagy szervezetek egyes nagyobb önállósággal működő részintézményeit is, így például a diverzáns akciókért és propagandaműveletekért egyaránt felelős D szekciót, amely előzőleg a komoly múltra visszatekintő Secret Intelligence Service (MI6) titkosszolgálati szervezetének képezte integráns részét. Ezután a versengő szervezetek, különleges szolgálatok, valamint az őket irányító három minisztérium rivalizálása és kompetenciaharca közepette eluralkodott a káosz, ami a hatékonyságra is rányomta a bélyegét, pedig 1941 őszéig a propaganda, a diverzáns akciók és a lélektani hadviselés volt az a terület, ahol a britek addigi szorult, magányos és védekező pozíciójukból kitörhettek volna. Így aztán egyelőre nem sok remény mutatkozott arra, hogy az SOE betöltse Churchill által hangsúlyozott küldetését, vagyis a Hitler uralta Európa „lángba borítását” (*setting Europe ablaze*).⁹

A háború kitörése, a német vezetés olykor igen váratlan döntései, a szovjetek kiszámíthatatlansága, majd 1941 nyarától sokáig kétségesnek tűnő ellenállási képessége, az olykor meglepő fordulatok, továbbá az Egyesült Államok jó darabig tartó passzivitása miatt is, a politikai hadviselés és a propaganda szempontjait Londonban rendszeresen át kellett értékelni. Churchill miniszterelnöki kinevezése végleg lezárta a korábbi megbékéltetési politikába (*appeasement*) és a kulisszák mögötti egyezkedésekbe vetett csalóka illúziók korszakát. Mindemellett a pártküzdelmeken felülemelkedni kívánó háborús egységkormány sem maradt mentes a belső személyi

⁷ Sir Robert Hamilton Bruce Lockhart (1887–1970) diplomata, újságíró és tapasztalt hírszerző. Évekig szolgált Oroszországban, majd a Szovjetunióban, ahol letartóztatták és elítélték, utóbb fogolycsere révén elengedték. Jól ismerte Közép-Európát, Prágában is volt diplomáciai beosztásban.

⁸ LOCKHART 1947: 152–153; STEFANIDIS 2012: 9–10.

⁹ STEFANIDIS 2012: 4, 6–9.

és ideológiai összeütközésektől, ami a politikai természetű manővereknek egyáltalán nem szolgált kedvező háttérül.

A háborút közvetlenül megelőzően, majd annak első éveiben a minisztériumok hatáskörén és a szervezeti kereteken többször is változtattak – egyáltalán nem mindig jól. Komplex szervezeteket hívtak életre így, de fogalmazhatnánk úgy is, hogy a politikai és pszichológiai hadviseléssel, titkosszolgálati munkával, valamint diverzáns akciókkal foglalkozó szervezetek sajátos „olvasztótégelyei” jöttek létre. Az újabb szervezetek is bonyolult bürokratikus hierarchiába tagolódtak. A PWE elődszervezetei közül ki kell emelni egy, a müncheni egyezmény időszakában létrejött, ellenséges államokba irányuló propagandával foglalkozó különleges ügyosztályt (Department of Propaganda to Enemy Countries), amely a Tájékoztatási Minisztériumhoz tartozott, azonban az útmutatást és a direktívákat egyre inkább a Foreign Office részéről nyerte. Földrajzilag is diszlokált személyi állományának egy része Londonban, az Electra House nevű ismert épületben dolgozott, a titkosabb tevékenységet pedig vidéken (Woburn Abbey) végezték. A szervezetre az előbb említett épület alapján utóbb már csak Electra House-ként vagy egyszerűen EH-ként utaltak. Az EH lényegében a Foreign Office Politikai Hírszerző Ügyosztályának a közvetett felügyelete alatt állt, 1940-től pedig az SOE része lett, SO1 (Special Operations 1) megjelölés alatt.¹⁰

A PWE esetében, ahogyan az SOE-nél is, sajátos „öszvérszervezetről” volt tehát szó, amely a BBC európai szekciót, a Tájékoztatási Minisztérium (MOI) külföldi propagandával foglalkozó osztályait, valamint a Különleges Műveletek 1 (SO1) néven a teljes SOE (Special Operations Executive) szervezet egyik felét magába tömörítő „konglomerátum” lett. Az eredeti SOE szervezet másik fele, tehát az SO2, az említett MI6 D szekciójából alakult, amelynek korábban szintén voltak propagandával kapcsolatos feladatai.¹¹ Már e szervezeti keret kapcsán rengeteg probléma vetődött fel. Végül a PWE a brit külügy (Foreign Office) rejtett osztályaként működött az említett Politikai Hírszerző Ügyosztály, a Political Intelligence Department (PID) keretein belül, 1942 után pedig már szinte teljesen a külügyminiszter irányítása alá került. A fedőszervezetként is szolgáló PID lassan kiüresedett, mivel 1943 áprilisában Research Department néven megint új szervezet jött létre a külügyi struktúráján belül (a háború után végül egyikük sem maradt fenn hosszabb ideig). A Research Department a korábban az oxfordi Balliol College-ban működő Foreign Research and Press Service-ből (Külügyi Kutató- és Sajtószolgálat) alakult meg. Az Oxfordban működő eredeti szervezet irányítója a kiváló történész,

¹⁰ BROOKS 2007: 11–14.

¹¹ TAYLOR 2005: 8.

Arnold Toynbee volt. Az a törekvés érvényesült, hogy – a hatékony propaganda számára egyébként nélkülözhetetlen – hírszerzés, hírfeldolgozás és maga a politikai hadviselés szervezetileg is különüljön el egymástól. A PWE (amely tehát az SOE propagandaszervezetéből, az SOI-ből alakult) a propaganda különféle területeinek egységes szervezetévé vált, miközben a hírszerzés más szervezetek, így elvileg az SOE feladata maradt. Az átfedések azonban nem szűntek meg, így a szervezetek közt további együttműködés volt szükséges. Minden összefüggő területen előbb-utóbb a Foreign Office vált „karmesterré”, és 1943-ra az SOE titkos diplomáciai lépéseinél és valamennyi politikai természetű manőverénél át is vette az irányítást. Ez azonban már a háborúnak arra a szakaszára esett, amikor a szövetségesek győzelme egyre közelebb került, gyorsabb döntésekre volt szükség, és Németország szövetségeseinek kapitulációja is sokkal valószínűbbé vált. Mindemellett gyakori megfontolás tárgya lett az is, hogy a szovjetek jövő, háború utáni helyzete szempontjából az épp aktuális propagandában vagy a titkos diplomácia szintjén megfogalmazott üzenetek milyen hatást gyakorolnak általában, s miképp reagál rájuk Moszkva. Ennek következtében igen eltérő lehetett például a későbbi szovjet érdekszférából még egy ideig kivonhatónak tűnő Magyarország, illetőleg az ebben a vonatkozásban brit szempontból már igen korán (1943 tavaszán) leírt Románia megítélése, amelyről viszont korábban úgy vélték, hogy megfelelő politikai üzenetekkel igen hamar a németek ellen fordítható.¹²

Az SOE-re, amelyet együttműködésre és a propaganda terén korábban élvezett nagy fokú önállóságának feladására szorítottak Londonból, alighanem találó volt az a megállapítás, amelyet a már említett Bruce Lockhart vetett papírra a háború után: „titkosszolgálataink technikai dolgokban a legjobbak a világon, de politikai tekintetben nemritkán nagyon is tévútra siklanak.”¹³ A hadvezetéstől is elvileg független SOE sokszor nem igazodott az amúgy a hadszínterek változó kívánalmait követő politikai és katonai döntésekhez. A háttérben a kormány személyi és ideológiai ellentétei szintén meghúzódtak. Az SOE-t felügyelő (és elvileg irányító) Gazdasági Hadviselés Minisztériumában (Ministry of Economic Warfare, MEW) a vágyak és a realitások határait szem elől tévesztették, és az érzékelhető balfogások miatt kezdték már azt a „Vágyálmok Minisztériuma” (Ministry of Wishful Thinking) néven emlegetni. A PWE és az SOE 1942 nyarára észszerű változtatások és a földrajzi szempontok alapján már világosabb keretek közt tudta végezni feladatait. Ez azt jelentette, hogy minden külföldi propagandatevékenység irányítása

¹² STEFANIDIS 2012: 5, 10, 13, 25, 27, 29; STAFFORD 1983: 175–177, 179. A Foreign Research and Press Service-ről lásd BÁN D. 1996: 15; BARTA 2018: 38.

¹³ LOCKHART 1947: 130.

Londonhoz és a PWE felelősségi körébe tartozott, amely azonban külföldön mindenütt az SOE korábbi szervezetére és személyi állományára támaszkodott, önálló felépítményt nem is hozva létre. A propagandaanyagok elkészítése és az előzetes szempontok lefektetése a londoni központban folyt tehát, a kész anyagok további terjesztése viszont az SOE-ra tartozott (és itt a rejtett kommunikáció különböző formáira, valamint a „fekete” propagandára, illegális rádióadókra kell gondolni, nem pedig a BBC adásaira vagy olyan közlésekre, amelyek világosan és nyíltan „Őfelsége Kormánya” véleményeként voltak felfoghatók).¹⁴

A brit propaganda lehetőségei és legfőbb szempontjai Délkelet-Európa felé

A döntéshozatal a szervezeti összetettség mellett többszereplős és kollektív felelősségen nyugvó volt, bár a Foreign Office szerepe idővel nagyon megerősödött, és ugyancsak döntési kompetenciával rendelkezett a vezérkar is. A BBC európai adásait a PWE direktívái alapján készítették, azonban a rádióadások nem mindig követték a kiadott útmutatásokat, amelyek természetesen nem csupán a rádióra, hanem minden egyéb úton terjesztett propagandára is vonatkoztak. A rádióműsorok szerkesztői – a háborús viszonyok ellenére is – jelentős önállóságot élveztek.¹⁵ Délkelet-Európában 1941-ig több lehetőség mutatkozott még a rejtett propagandára, főképp Magyarországról (Teleki idejében, ekkor még Budapesten az MI6 D szekció révén) és Jugoszláviából, azonban e tevékenységeket (a személyi állománnyal együtt) utóbb sietve kellett átvezényelni teljes biztonságot nyújtó helyekre, amelyek ekkor már döntően a kontinensen kívülre estek, Magyarországot, Romániát és Bulgáriát illetően egészen bizonyosan. Létrejött (ekkor még az SO1 keretben) az SOE kairói regionális főparancsnokságán a Balkáni Regionális Szekció (amely erős irányító szerepbe került Londonnal szemben is, például jó darabig alá tartoztak a magyar ügyek is). A fentebb mondottak alapján e szekció irányítása 1942 elejétől immár a PWE fennhatósága alá került, Ralph Murray¹⁶ irányítása mellett. Murray helyettese Elisabeth Barker¹⁷ lett, aki évtizedek múltán, történészként

¹⁴ BROOKS 2007: 17–19; STEFANIDIS 2012: 5, 8–9, 11.

¹⁵ BARKER 1979: 413; PÁL 2004: 343.

¹⁶ Sir Francis Ralph Hay Murray (1908–1983) újságíró, rádiós szerkesztő, diplomata és hírszerző. Dolgozott az EH-nál, a földalatti propaganda irányításával foglalkozott. 1949-től, egyúttal működve az MI6 vezetésével, a szovjet- és kommunistaellenes propaganda irányítója volt.

¹⁷ Elisabeth Barker (1910–1986) újságíró, köztisztviselő, történész, 1934-től a BBC munkatársa. Jól ismerte a Balkán és Közép-Európa viszonyait, a térségben több utazást tett, jártas volt a hírelemzésben. Lásd a vele készült rövid *oral history* interjút működéséről: BBC 2019.

egy budapesti konferencián tekintett vissza egykori működésére. Mindketten, már korábban is együtt dolgozva, Magyarország felé is szorgalmazták a propaganda erősítését, abban a vonatkozásban különösen, hogy a magyar elit angolbarát tagjait nagyobb aktivitásra serkentsék. Ennek a koncepciónak a jegyében tevékenykedett később a történész C. A. Macartney is a BBC-nél. A Kállay-kormány idején azonban végül vehemens hangvételű, a legkevésbé sem megértő adásokra került sor, különösen a Londonból sugárzott külön rádióállomás, a „Magyar Nemzet Rádiója” révén.¹⁸ Ebben politikai megfontolásoknak volt szerepe, ugyanis a csehszlovák emigráció vezetői reflektáltak a brit rádióadásokban megfogalmazott, a magyarokkal szemben túlzottan is megértőnek látszó üzenetekre. A csehszlovákok azt is el szeretnék volna érni, hogy Károlyi Mihály is megszólalhasson a BBC-ben (ő azonban 1944 januárjáig nem kapott erre lehetőséget). Macartney műsorait 1943 augusztusában végül leállították. Itt hozzátéhető mindezekhez, hogy Bruce Lockhart, a PWE főigazgatója rendszeresen látogatta az emigráns Edvard Beneš, akinek propagandaügyekben adott tanácsait – mint utóbb írta – sokszor „felbecsülhetetlennek” találta. A PWE vezetője háborús emlékirataiban ehhez azért még iróniával hozzáfűzte (a tekintélyes angol történészre és politikusra, Herbert Albert L. Fisherre hivatkozva): Csehszlovákia volt az első állam a világon, amelyet „a propaganda hozott létre”.¹⁹

Az úgynevezett Köztes-Európában fekvő országokat érintő propagandánál a szovjet érdekekre is tekintettel kellett lenni, Moszkvával azonban ezen a téren legfeljebb névleges és alkalmi kooperáció jött létre. Ivan Majszkij londoni nagykövettel (Eden brit külügyminiszter jóváhagyásával) Bruce Lockhart megpróbálta lefektetni az együttműködés alapjait. A szovjet diplomata azonban csak annyit mondott, hogy London a „baloldali propagandát” hagyja rájuk, ők meg foglalkozzanak inkább a német jobboldallal vagy a katonatisztekkel. A délkelet-európai országokba sugárzott forradalmi lázadásokra buzdító szlogenek jobbára – ahogyan a PWE vezetője maga fogalmazott – a sajátos „halovány rózsaszín” brit szocializmus felfogását tükrözték. 1943-tól viszont a német propaganda sikerrel építette meggyőző érvelését arra, hogy az angolszász hatalmakkal szemben Moszkva válik Európá urává.²⁰

Az 1930-as évek közepétől Délkelet-Európa kevésbé fontos, gazdaságilag is egyre inkább leírt térségnek számított brit szempontból.²¹ A terület a háború idején mégis

¹⁸ STEFANIDIS 2012: 25–26; BARKER 1979: 411–435. A konferenciára 1978 novemberében került sor, lásd FEKETE–GYARMATI 1979: 552–561; A Magyar Nemzet Rádiója (más néven: Radio Petőfi) Londonból sugározta adásait. BECKER 2017: 7–8, 25 (24. sz. jegyz.), 18.

¹⁹ LOJKÓ 1999: 49–50; LOCKHART 1947: 130.

²⁰ LOCKHART 1947: 134.

²¹ STEFANIDIS 2012: 35; RÁNKI 1981: 328–336, 340–350.

felértékelődött, amiatt, hogy gyengíteni kellett a régió még szuverén országainak együttműködését a német hadigépezettel. Ahogyan azonban brit szempontból a helyzet tovább romlott, és Hitler egész Európát uralma alá vetette, a válasz „pánikszerű” volt, és – amint Elisabeth Barker fogalmazott – teljesen „hiányzott a legfelső döntés” a szükséges „prioritásokról”, a britek tevékenysége így 1941 elejéig a térség irányában felettebb improvizatív volt.²² A háború későbbi menete során felmerült, hogy a Balkánon kezdeményezett jelentősebb katonai akció által lehetne elérni, hogy a tengely szatellitállamai faképnél hagyják német szövetségesüket, de valójában a balkáni partraszállás 1943 késő őszétől már nem szerepelt többé a napirenden, s igazán komolyan voltaképp addig se, noha Churchill felettebb gyakran játszott el ezzel a gondolattal. Az amerikaiak azonban egyáltalán nem voltak hajlandók a nyugati partraszállás ügyét háttérbe szorítani.²³ A végül illúziókká váló elképzelések abból is eredtek, hogy a brit politika teljesen és előre nem kívánt arról lemondani, hogy némi politikai jóindulat, továbbá a térség népeinek buzdítgatása által presztízst és befolyását a Balkán egyes országai felett – legalább névleg – még megőrizze. Nem vették azonban kellően figyelembe, hogy az egyes országoknak voltak saját, olykor igencsak létfontosságúnak érzett háborús céljaik, így például az úgynevezett szatellitok leválása jelentős kockázatokkal járt, cserébe pedig London nem tudott mit felajánlani konkrét segítség formájában. A propaganda alapproblémája is az volt, miként hangolhatók össze a külső (brit) érdekek és az ellenállásra, a német szövetségtől való elszakadásra ösztönzőtől saját hazafias megfontolásai. Mindez érvényes volt abban a tekintetben is, hogy az adott nemzeti ellentétek kiküszöbölése (így a román–magyar ellentété) a szövetségeket esetleg nagyban segíthette volna is, de sem erre, sem arra nem mutatkozott esély, hogy az angol–amerikai szövetségesek nagyobb védelmet nyújthassanak, mint azt később tehettek Olaszország esetében, ahol 1943 során az úgynevezett „csigaoffenzíva” lassú előrehaladása jobbra csak elkedvetlenítő hatást gyakorolt.²⁴

Egy fontos, 1942-es londoni memorandum szerint Erdély politikai és katonai értelemben az egyetlen „aduász” maradt brit kézben (*trump and only card in our hands*) Románia befolyásolására.²⁵ A mérlegelt szempontok szerint, ha Észak-Erdély Romániához való visszatérését nyíltan támogatják, az a magyarok rokonszenvét ugyan kizárta volna, de ezt a kisebbik rossznak ítélték, feltételezve, hogy a román kiugrást szinte

²² BARKER 1976: 4–5, 45–46.

²³ JOÓ 2008: 136–146, 163.

²⁴ STEFANIDIS 2012: 42, 49–50.

²⁵ The National Archives (továbbiakban: TNA) FO 898/151, PWE Romania Policy 1941–1944. Murray Bruce Lockharthoz (Memorandum), 1942. március 15., illetve TNA FO 898/151, PWE Romania Policy 1941–1944. Murray Glenconnerhez, 1942. március 15., valamint Glenconner Murrayhez, 1942. március 18. A levelek melléklete négyrészes memorandum, 1942. március 13.

azonnal követték volna a magyarok. Murray egy hónappal korábban a PWE-t igazgató Bruce Lockhartnak a lényegét e téren a következőképpen emelte ki: „Azt javaslom, hogy akármit mondunk, bármennyire is homályosan, annak valamiképp utalnia kell Románia nyugati hatáira.” A BBC román adásaihoz szánt direktívába e szempontok korábban bekerültek már.²⁶ Az „Angol Rádió” hullámhosszán az említett Macartney eközben igen népszerűvé vált, noha bejelentkezései („Jó estét kívánok, itt Macartney Elemér beszél”) nem éppen kifogástalan magyar hanglejtéssel hangzottak el. Mégis – mivel valódi brit volt, akiről jóindulatot feltételeztek – eredményesebbé válhatott, pusztán azért, mert magyarbarát hírében állt, így akcentusa kedves esetlenségnek tűnhetett, és annak az igénynek megfelelt, hogy személyes közelséggel (*personal touch*) forduljon hallgatóihoz.²⁷ Noha érzelmileg is kötődött Magyarországhoz, saját hazája küzdelmét azért aligha szorította háttérbe, érvelése viszont a két legfontosabb kulcs-személyre, Bruce Lockhartra és Anthony Eden külügyminiszterre kevésbé hatott.²⁸

Jóval később, már 1944 elején leginkább azt lehetett konstatálni Londonban, hogy az átfogó propagandatevékenység eredményei a várakozásokhoz képest igen szerények maradtak, kiváltképp az úgynevezett német szatellitállamok felé, így velük kapcsolatban a „rábeszélés” más eszközei kerültek előtérbe, a titkos diplomáciai csatornákon át közölt üzenetekkel kombináltnak, mégpedig a kemény bombázások révén is elérhető fenyegető fellépések; utóbbiakra 1943 végétől nyílt azonban csak jó, minden vonatkozásban eredményekkel kecsegtető lehetőség.²⁹ Addigra azonban az 1942-es esztendő legtöbb elgondolása és reménye továtűnt már.

Felhasznált források és irodalom

The National Archives FO 898/151, PWE Romania Policy 1941–1944.

The National Archives FO 898/217, Director General’s File. Hungary 1940–1943.

BÁN D. András szerk. (1996): *Pax Britannica. Brit külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép-Európáról 1942–1943.* Budapest: Osiris.

²⁶ TNA FO 898/151, PWE Romania Policy 1941–1944. Murray Bruce Lockhart-hoz, 1942. február 5., illetve lásd TNA FO 898/151, PWE Romania Policy 1941–1944. Murray egy másik aznapi levelét a BBC-re vonatkozóan.

²⁷ PÁL 2004: 340; LOJKÓ 1999: 49.

²⁸ TNA FO 898/217, Director General’s File. Hungary 1940–1943. Propaganda to Hungary (Foreign Research and Press Service, Balliol College, Oxford), 1942. augusztus 28. Bár nincs aláírás a dokumentumon, Macartney a Balliol College és az intézmény alapján, valamint Elisabeth Barker hivatkozása révén (dátum) azonosítható. Lásd a többi megállapításunkra is BARKER 1979: 416.

²⁹ BARKER 1979: 418–419; STEFANIDIS 2012: 49–50.

- BARKER, Elisabeth (1976): *British Policy in South-East Europe in the Second World War*. London: MacMillan. Online: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-02196-3>
- BARKER, Elisabeth (1979): Anglia tengelyellenes propagandája Délkelet-Európában a második világháború időszakában. *Történelmi Szemle*, 22(3–4), 411–435.
- BARTA Róbert (2018): Történész a Foreign Office szolgálatában: C. A. Macartney (1895–1978) tevékenysége és írásai Magyarországról. In BÁRÁNY Attila – PUSZTAI Gábor (szerk.): *Diplomata írók – Író diplomaták*. Debrecen: MTA TKI, 35–50.
- BBC (2019): Interview with Elisabeth Barker, 1983. From the BBC Oral History Collection. *BBC*, 2019. augusztus 7. Online: www.bbc.co.uk/programmes/p07jltpl
- BECKER, Andreas (2017): *British World War II Wireless Propaganda, the Political Warfare Executive and the Clandestine Hungarian Nation's Radio*. Working Paper. Online: <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.15146.00964>
- BROOKS, Tim (2007): *British Propaganda to France, 1940–1944. Machinery, Method and Message*. Edinburgh: Edinburgh University Press. Online: <https://doi.org/10.1515/9780748630837>
- FEKETE Edit – GYARMATI György (1979): Nemzetközi konferencia a Közép- és Délkelet-Európa felé irányuló második világháborús propagandáról. *Történelmi Szemle*, 22(3–4), 552–561.
- JOÓ András (2008): *Kállay Miklós külpolitikája. Magyarország és a háborús diplomácia, 1942–1944*. Budapest: Napvilág.
- LINEBARGER, Paul M. A. (1948): *Psychological Warfare*. Washington, DC: Infantry Journal Press.
- LOCKHART, Robert H. Bruce (1947): *Comes the Reckoning*. London: Putnam.
- LOJKÓ, Miklós (1999): C. A. Macartney and Central Europe. *European Review of History – Revue européenne d'Histoire*, 6(1), 37–57. Online: <https://doi.org/10.1080/13507489908568220>
- PÁL Monika (2004): „Jó estét kívánok, itt Macartney Elemér beszél”. C. A. Macartney és a BBC magyar adása. In FRANK Tibor (szerk.): *Angliától Nagy-Britanniáig. Magyar kutatók tanulmányai a brit történelemről*. Budapest: Gondolat, 340–356.
- RÁNKI György (1981): *Gazdaság és külpolitika: A nagyhatalmak harca a délkelet-európai gazdasági hegemoniáért (1919–1939)*. Budapest: Magvető.
- SIPOS Balázs (2002): A sajtó és a nemzetközi kapcsolatok a „hosszú huszadi század” első felében. In PRITZ Pál (szerk.): *Magyarország helye a 20. századi Európában*. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 79–92.
- STAFFORD, David (1983): *Britain and European Resistance, 1940–1945. A Survey of the Special Operations Executive, with Documents*. London: Macmillan.
- STEFANIDIS, Ioannis (2012): *Substitute for Power. Wartime British Propaganda to the Balkans, 1939–44*. Farnham–Burlington: Ashgate.
- TAYLOR, Philip M. (2005): Introduction. In Philip M. TAYLOR (szerk.): *Allied Propaganda in World War II: The Complete Record of the Political Warfare Executive (FO 898). From The National Archives (PRO). Cumulative Guide*. Reading – Woodbridge, CT: Primary Source Microfilm – Thomson Gale International. 7–13.
- War Report Office of Strategic Services (OSS). Prepared: History Project, Strategic Services Unit, Office of the Assistant Secretary of War, War Department (1949)*. Washington, DC: US Government Printing Office Department of State Service Office.